

Menon Üzerine Bir Soruşturma: Geometri ve Diyalektik Arasında Hipotetik Yöntem

Özlem ÜNLÜ*

Makale Geliş / Received: 10.03.2025

Makale Kabul / Accepted: 28.05.2025

Öz

Bu çalışmada Sokratik elenkhos yönteminden hipotetik yönetime geçiş diyalogu olarak Menon ele alınacaktır. Menon geçiş diyalogu karakterini buradan almaktadır. Platon'un, Sokratik diyalogları karakterize eden ahlaki sorgulamaları hipotetik yöntem aracılığıyla metafizik bir kurama doğru yapılandırması, Menon'da anamnesis kuramını hipotetik yöntemle göstermiş olmasıyla olanaklı olmuştur. Bu nedenle, Menon Sokratik diyalogların yöntemi olan elenkhos yönteminin de geride bırakıldığı diyalog olarak görülmelidir. Ancak Platon, Menon'da hipotetik yöntemle geometriyi içeri alırken, Devlet'te diyalektik ve matematik arasında açık bir ayrım yapmıştır. Bu çalışmada Platon'un Devlet'te yaptığı ayrım olmaksızın, Menon'da kullanılan yöntemlerin gereğince anlaşılamayacağı savunulacaktır. Bunun için Menon üç kısımda incelenecektir. İlk kısım Sokratik elenkhos yönteminin kalıntılarına rastladığımız Menon'un erdemi tanımlama girişiminin Sokrates tarafından nasıl başarısızlığa uğratıldığına ayrılmıştır. İkinci kısımda, Sokrates'in Menon paradoksunu, diyalektik-hipotetik yöntem ile nasıl çözdüğü ve böylelikle yine aynı yöntemle anamnesisi nasıl kurduğu gösterilecektir. Üçüncü ve son kısımda ise Sokrates Menon'a karşı geometrik-hipotetik yöntemi kullanarak Menon'un girdiği kısır döngüyü göstermiştir. Anytos'un argümanına karşı ise kullandığı yöntem, varsayımı sorgulamasıyla diyalektik olmakla birlikte, bir ilkeye varamaması ile diyalektik-hipotetik sayılmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Menon, Elenkhos, Hipotetik Yöntem, Geometri, Diyalektik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ozlmunlu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5260-5499

Künye: ÜNLÜ, Özlem, (2025). Menon Üzerine Bir Soruşturma: Geometri ve Diyalektik Arasında Hipotetik Yöntem, *Dört Öge*, 27, 45-58. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

An Inquiry in the Meno: Hypothetical Method in Between Geometry and Dialectics

Abstract

This study addresses the Meno as the transition dialogue from Socratic elenchus to the hypothetical method. Thanks to the Meno in which the theory of anamnesis is demonstrated by hypothetical method, Plato's constructing of Socratic moral inquiries into a metaphysical theory becomes possible. For this reason, the Meno ought to be seen as the dialogue by which Socratic elenchus was left behind. However, while Plato welcomes geometry through the hypothetical method in the Meno, he made a clear distinction between dialectics and mathematics in the Republic. In this study, it will be argued that the methods resorted in the Meno cannot properly be understood without the distinction Plato made in the Republic. To this end, the Meno will be examined in three parts. The first part is reserved to how Socrates failed Meno's attempt to define virtue, where we come across the remnants of Socratic elenchus. In the second part, it will be shown how Socrates solves the Menon paradox with the dialectical-hypothetical method and how he constitutes anamnesis with the same method. In the third and last part, Socrates demonstrates Menon's vicious circle by appealing to the geometric-hypothetical method. As for the method he uses against Anytus' argument it is dialectical because it questions the assumption itself, but it is to be considered no dialectical-hypothetical as it poses no principle.

Keywords: Meno, Elenchus, Hypothetical Method, Geometry, Dialectics.

Giriş

Bilim tarihçisi Alexandre Koyré için felsefece yapılan dönemselleştirmeler ve bilimsel devrimler, Platon ve Aristoteles'in nasıl alımlandığıyla anlaşılabilir. Koyré, Antik Yunan felsefesine bugünden dönüp bakarken on altıncı yüzyıl bilimsel devrimini Galileo özelinde bir durak olarak tayin ettiği çalışmasında Platoncu ve Aristotelesçi düşünce çizgileri arasındaki karşıtlığın çok belirgin olduğunu söyler: "Matematik için üstün bir yer istiyor, üstelik, ona fizikte gerçek bir değer, önemli bir yer veriyorsanız Platoncusunuz" (2002, s. 177). Aristoteles, varlığı açıklama eksenini fizik-metafizik aksına oturtur. "Matematikselsel bir doğa felsefesi" Aristoteles için anlaşıl mazdır çünkü matematiksel kesinlikleri varlığın devinimini taşıyan doğada aramak boşunadır. Bu nedenle Galileo, öyle ya da böyle olabilen nitelikleri doğanın dışına çıkartarak "cisimlerin düşme deviniminin sayıların yasalarına bağlı olduğunu" söyleyebilmiştir (s. 181). Hareketi sayılar yönetiyorsa Galileo bir Platoncudur, Galileo'nun bilimi ise "Platonculuğun deneysel bir kanıtıdır" (s. 186). Elbette bu, Aristoteles'in ya da bir Aristotelesçinin matematiksel tanıtlamaların zorunluluğunu yadsıdığı anlamına gelmez. Ancak Platon için matematik sadece bir kesinlik meselesi değildir, ontolojik bir iddiadır. Bunu *Devlet*'in yedinci kitabında "ruhu karanlıktan

aydınlığa çevirme, yani gerçek varlığa yükseltme” dediği felsefe etkinliğinin kendini göstereceği bilimi araştırırken görürüz (*Devlet*, 521c).¹ Platon, “ruhu değişen varlıktan (*gignomenou*) gerçek varlığa (*to on*) çeviren bilim”in matematik olduğunu söyler (*Devlet*, 521d).² Matematiksel etkinlik ruhu, oluştan varlığa yükseltir. İşte *Menon*, Platon’un okurunu matematikle tanıştırdığı diyalogdur.

Platon, iyi ideası (*idea tou agathou*) ile hakikati (*aletheia*) özdeşleştirme felsefesini kurduğu diyaloglarında Sokrates’e zor ve karmaşık bir rol yüklemiştir (Avcı, 2018, s. 242). Gadamer, Sokrates’e kâh “sofist eğiticilere (*paideia*) düşman”, kâh “felsefi düşünce ve ilahi masal arasında bir yerdeki tuhaf diyarlar hakkında mitler anlatan bir coşkun”, ama elbette her şeyden önce bir tartışmayı, bilgi ve hakikatin ortaya çıkacağı bir paradigmaya doğru sürüklenme becerisiyle bir diyalektikçi derken bu karmaşık role dikkat çeker (1989, s. 34). ‘Sokratik bilme ve bilmeme’ diyalogun Platon felsefesindeki yerini belirler (s. 52). Sokrates’in diyaloglardaki rolleri paralel bir biçimde Platon diyaloglarının erken, orta ve ustalık diyalogları olarak üç dönemde kategorize edilmesini sağlamıştır. Sokrates, Platon’un erken dönem diyaloglarında etik tartışmanın dışına çıkmamakta ısrarcıyken, *Menon*’da ilk defa —yine erdemın ne olduğunu bilmediğini söylese de bilgi edinmeye giden yolda “araştırma yönteminin meşruluğu” konusunu tartışmaya açmıştır (Kraut, 1992, s. 6). Yine ilk defa *Menon*’da geometri bir bilgi edinme modeli olarak sunulur. Geometrik sorunun çözümüyle, diyalogdaki metodolojik sorun da çözülecektir. Hiç geometri eğitimi almamış eğitimsiz birine doğru soruları sorarak hatırı sayılır ölçüde yol kat edilebilir. Ancak Platon bu başarının teknik bir şekilde sadece doğru yöntemin uygulanmasıyla olacağına inanmaz. Bu nedenle, *Menon*’daki bu metodolojik tartışma radikal ve mitik öğelerle karakterize bir bilgi kuramıyla sonuçlanır: *Anamnesis*, yani hatırlama. *Anamnesis*, ahlakçı erken Sokrates’in yerini metafizikçiye bıraktığı kuramdır (Vlastos, 2009, s. 5). Ancak Vlastos’un da altını çizdiği gibi, *Menon*’daki yöntem değişikliği Platon’un ahlaki sorulardan vazgeçtiği anlamına gelmez (1988, s. 376); ahlaki sorgulamalar da dahil “bütün araştırma ve öğrenme” hatırlamaktır (81d).

Menon diyalogu Platon’un Sokratik diyaloglarını geride bıraktığı, ara dönem ve ustalık çalışmalarına geçiş diyalogudur (Kraut, 1992, s. 6). Vlastos, Platon’un erken ve orta dönem diyalogları arasındaki farkı, “Sokrates için konu-

1 Makale boyunca *Menon* referanslarını Stefanus numarasıyla, *Devlet* referanslarını ise diyalogun ismi ve numarasıyla vereceğim.

2 Platon diyaloglarının orijinal Antik Yunancası ve tüm İngilizce çevirileri için Perseus Koleksiyonu’na başvurdum:

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus:collection:Greco-Roman&redirect=true>.

şan Sokrates ile Platon için konuşan Sokrates” arasında bir ayrım yaparak işaret eder (2009, s. 1). Erken dönem Sokratik diyaloglarda Sokrates’in temellendirilmiş kuralları yoktur, moral bir hakikat aranır ama araştırmak için tartışılmaz. Vlastos’a göre, Sokratik *elenkhos* yöntemi, bu hakikat arayışı içinde karşı argümanı soru-cevap yoluyla bir iddiaya doğru çekmektir. Bu iddia “ancak cevap verenin inancı olarak ileri sürüldüyse tartışılır ve aynı iddianın değil ancak bu inançtan çıkarsandıysa çürütülmüş sayılır” (Vlastos, 2009, s. 4). Bu açıdan baktığımızda Sokratik *elenkhos*, iddianın/tanımın soru-cevapla sınanması ve değillenmesi üzerine kurulan negatif bir kullanımdır (Vlastos, 1988, s. 366). Ancak, Sokrates Menon’a, tıpkı kendisi gibi bir şey bilmediğini göstermesiyle, kendi inançlarını ve kanılarını çürüttüğü için Menon’un kendisine dönmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, Sokratik *elenkhos*, “kurmak için yıkmaktır” (Söylemez, 2022, s. 44). Sokrates, diyalogu ilerletmek, ileri götürmek ister (74b). Bu da yöntemin pozitif kullanımı diyebiliriz. Yani Menon’un zihin bulanıklığı pozitifdir çünkü “hakikat arayışının ilk adımı” atılmıştır (s. 49).

Ancak *Menon* diyalogunun sonlarına doğru Menon’un hiç de kendisine dönmediğini, Sokrates’in yaptıklarından hiçbir şey anlamadığını görürüz. Dolayısıyla *Menon*’u artık *elenkhos* yönteminden çok, Platon’un geometri üzerinden tanıştırdığı hipotetik yöntem aracılığıyla incelemek diyaloga daha iyi nüfuz etmemizi sağlayacaktır. Bu amaçla *Menon* diyalogunu üç kısımda incelenecek: *Elenkhos* yönteminin kullanıldığı 71b–79c arası birinci kısımda Menon’un erdemi kavramsal olarak tanımlayamadığı gösterilecektir. 79c–86c arası ikinci kısımda Platon diyalektik-hipotetik yöntemle *anamnesis* kuramını ilk defa ortaya atacaktır. Son olarak 86c–96d arası üçüncü kısımda ise geometrik-hipotetik yöntem kullanılarak, erdem belki yine tanımlanamayacak ama hangi yolla kavramsal tanımlara ulaşamayacağımız gösterilmiş olacaktır.

71b–79c: Tanım Tartışması

MÖ 403 yılında Atina’da geçen *Menon* diyalogu Sokrates, Menon, Menon’un adı bilinmeyen kölesi ve Sokrates karşıtı Atinalı bir kentsoylu olan Anytos arasında geçer. Diyalog, adını aldığı başrol Menon’un bir sorusuyla açılır: Erdemi (*arete*) nasıl ediniz? Öğrenerek mi? Yaparak-Yaşayarak mı? Doğuştan mı? Yoksa bambaşka bir yoldan mı erdemli oluruz? Sokrates, Menon’a soruyu yanlış kişiye sorduğunu sofistike bir yoldan ima ederek, sofist Gorgias’ın Larissalıları serbest çağrışımlarla ileri geri konuşmaya alıstırdığını, kendisine dair ise erdemin “öğrenilip öğrenilmeyeceğini bilmek şöyle dursun, ne olduğundan bile haberim yok” der ve üstelik bunu bilen birine de rastlamadığını söyler (71b). Sokrates’ göre, daha ne olduğunu bilmediğimiz bir şeyi edinmenin nasıl olanaklı olacağı ikincil bir

sorudur. Erdemin neliği, erdemin nasıllığından ve niteliklerinden önce bilinmesi gerekir. Dolayısıyla ilk soru erdem nedir olmalıdır.

Menon bir değil pek çok erdem olduğunu, yani erdemin bir erdem kataloğu içinde somutlaşacağını iddia eder. Erkeklerin “devlet işlerini iyi çevirebilmesi, bunu yaparken dostlarına faydalı olması, düşmanlarına (*xenos*) zarar vermesi, kendisini de her türlü zarardan koruyabilmesi” onların erdemidir. Diğer yandan “evin işlerini iyi çevirmesi, evin düzenini sağlaması, kocasına itaat etmesi” ise dişil erdemlerdir. Yine kız ve erkek çocukları, köleler ve yaşlılara göre erdemler mevcut olduğu gibi erdem her yaşa ve herkese göre farklılık gösterir (71e). Sokrates’e pek çok şey olabilen bir erdem tanımına karşı sağlık ve güç gibi, herkeste “özdeş olup onları birbirine benzeten şey nedir?” sorusunu sorar (72c). Erdem kavramı ancak “birbirinden ne kadar ayrı olurlarsa olsunlar hepsinde bir olup bunların erdem olmalarını sağlayan genel bir öz (*ousia*)” ortaya konulduğunda tanımlanmış olacaktır (72c). Aksi halde Menon, betimsel tanımlarla aynı mantık hatası içinde dönüp duracaktır: Sokrates’in daire örneğinden gidersek, dairenin bir şekil olmasından, her şeklin daire olduğu çıkmayacağı gibi sağlığın bir erdem olmasından, her sağlıklı olma halinin erdem olacağı çıkmaz (73e). Yahut dairenin ve doğru çizginin ikisinin birden şekil olmasından dairenin doğru çizgiye özdeş olduğu sonucu çıkmaz (74e). Öyleyse Sokrates’e göre kavram, birbiriyle özdeş olmayan şeyleri bile mantıksal hataya düşmeden taşıyabilir/tanımlayabilir. Özü bakımından erdem *per se* nedir, Sokrates’in Menon’dan cevabını istediği soru budur. Sokrates Menon’dan kolaycılık yapıp kendisine bir erdem kataloğu sunmasını istemez çünkü “uylaşımsal ahlak sadece birbirinden farklı bir sürü uylasımsal erdem bilir” (Gadamer, 1986, s. 46). Böylelikle Menon’un ilk erdem tanımı çürütülmüştür.

Menon’un ikinci erdem tanımı, yani güzel şeyler istemek ve bunları elde edecek güce sahip olmak, Sokrates’le özdeşleşmiş temel bir ilkenin filtresine takılır: Herkes iyi şeyler ister, hiç kimse bile isteye kötülük istemez ve yapmaz. Kötü şeyler, iyi hakkındaki bir yanılgıdan, yani iyiden gelen fayda sandıkları şeyi istediklerinden ötürü olur çünkü iyi ve kötü, iyyinin faydayla kötünün zararlarla bir tutulduğu sonuçlarıyla birlikte anlaşılır (77d-e). Dolayısıyla Menon’un ikinci erdem tanımı herkesi erdemli kılmaktadır ki bu Menon’u tanımının ikinci kısmına, yani güç kısmına götürür. Menon, “iyi elde etme gücü” ölçütüyle erdem-erdemlilik ayrımı yapmak ister. Ancak erdem Sokrates’e göre iyi şeyleri adaletli bir biçimde elde etmektir ve iyiyi adaletsiz bir biçimde elde etmek kötüdür. O halde, kazanç (iyi), ölçü (*sophrosune*), adalet (*dikaiaiosune*) ve kutsal olana uygunlukla (*hosiotetes*) elde edilirse erdem sahibi oluruz. Ölçü, adalet ve kutsal olana uygun olmayan kazançlardan vazgeçtiğimizde erdemli sayılırız; vazgeçmediğimizde erdemli sayılmayız. O halde, Menon’un ‘erdem, iyiye duyulan istek ve iyiyi elde etme gücüdür’ tanımı

yetmez. Erdem sadece elde etmekle ilgili değil, yeri geldiğinde vazgeçmekle de ilgilidir. Ancak bu sefer, ölçü, adalet ve kutsal olana uygunluk erdemın bir parçası olur. Yani erdemın tanımı için onun parçaları kullanılmıştır. Platon için bu, tıpkı bir geometricinin doğru tanımını, doğruyu oluşturan sonsuz sayıda noktaya baş-vurarak yapması gibidir. Buradaki sorun şimdi de noktanın tanımlanması gerektiği sorunudur. Nokta da doğruya göre mi tanımlanacaktır? Bu akıl yürütme, *petitio principii* döngüsüne sürükler ki aslında Menon'un ilk erdem tanımındaki sorun da bu olduğu için başladığımız yere gelmiş oluruz. Sokrates'e göre erdemın bu yetersiz betimsel tanımı dahi erdemın bilgisini talep eder: "Erdemın ne olduğunu bilmezsek, bir parçasını tanıyacağımızı mı sanıyorsun?" (79c).

Böylelikle Sokrates, sofist Gorgias'ın öğrencisi Menon'u her iki tanımı için çıkmaza (*aporia*) sokarak aslında kavramsal olarak erdemın ne olduğuyla ilgili en ufak bir fikri olmadığını göstermiştir. Menon, Gorgias'tan öğrenememiştir. Üstelik öğrenememekle kalmamış, iki tanımı birden boşa çıkmasıyla Menon'un kafasının bulanık olduğu da gösterilmiştir. *Menon*'un Sokratik tarafı budur. Platon'un erken dönem Sokratik diyaloglarında Sokrates, tartışmayı çıkmaza sürükleyen, yani nüfuz edilemeyen bir soruna indirgeyen bir rol üstlenir. Kim ki erdemi ya da erdemler arasında bir erdemi tanımlamaya kalkarsa, Sokrates tarafından çürütülür. Sokrates bunun kavramsal tanım arayışında sağlık, güç, şekil, renk örneklerinin hepsine uy-gulayabildiği yöntemsel bir ilke olduğunun altını çizerek (74b).³

Tüm bunlar olurken Sokrates, Sokratik diyaloglarda pek rastlamadığımız biçimde, erdemın tanımını yapmasa da erdemın tanımı için Menon'a bir model sunar. Şekil için tek başına olmayan ama hep bir renkle bulunan tanımını yapar. Ancak bu sefer renk tanımı yapması gerekecektir. Burada Sokrates, Menon'un öğ-retmeni Gorgias'a karşı kendi farkını ortaya koyabileceği bir bağlam kurmak için bu tanımları vermiştir. Sokrates eğer sofistçe bir cevap verecek olsaydı; "Benim cevabım bu. Yanılıyorsam, onu çürütmek sana düşer" diyecekti (75d). Ama burada dostça tartışma yürüten iki kişi gibiysek, diyalektikçe uygun şekilde, cevap, muhata-bın bilgisinin kabulü üzerinden devam eder. Dolayısıyla diyalektikte amaç basitçe iddianın yanlış olduğunu varsayıp sofistik çürütmelerle devam etmek değil, doğru olduğunu varsayıp diyalektik içinde sorgulamak olacaktır. Sokrates'e göre Menon ilk tanıma inandığı için yanlış bir biçimde Gorgias'ı öğretmen sanmaktadır. Sok-rates ona ikinci yolu sunar. Bu sefer "şekil, bir cismin vardığı sınırdır" der ama soru yine rengin ne olduğuna ve oradan bir duyumsama olarak görmeye gider ki burası Platon'un hakikati arayacağı bir yer olmadığı için Sokrates yeniden başlamaları gerektiğini söyler.

3 Burada kullandığım 'ilke' terimi, Eyüboğlu ve Cimcoz çevirisinde 'metod', Bayoğlu çevirisinde ise 'şey' terimiyle karşılanmış (74b).

79c-86c: Menon Paradoksuna Karşı Diyalektik-Hipotetik Yöntem ve *Anamnesis*

Sokrates için erdemin ne olduğunu bilmeden, ölçülülük, adalet gibi erdemleri tanıyamayız artık açıktır. O halde üçüncü kez aynı soruyu soran ve Menon'la birlikte kavramsal bir tanıma ulaşamayan Sokrates Menon'un tepkisine maruz kalır. Menon, besbelli, uyuştugunu söyleyerek araştırmayı sonlandırmak ister. *Aporia* yorgunu Menon Sokrates'ten yine, sofistçe değil, dostça bir cevap alır: "Başkalarını çıkmaza sokuyorsam, bunun sebebi benim de çıkmaz içine bulunmamdır" (80d). Sokrates de erdemin ne olduğunu bilmiyordur ve Menon'la birlikte araştırmaya karar vermiştir.

Sokrates'in erdemin ne olduğunu bilmeden, tek tek erdemleri tanıyamayız demesi Menon'un, kendi adıyla müsemma Menon paradoksunu diyaloga tanıştırmasına neden olur. Bununla da kalmaz, Platon'un Menon paradoksunu ciddi bir itiraz olarak alıp kabul etmesine yol açar (Koyré, 2020, s. 20). Menon "ne olduğunu hiç bilmediğin bir nesneyi, nasıl araştırabilirsin, diye sorar (80d). Sokrates, paradoksu Menon'un yerine daha sofistike bir biçimde yeniden formüle eder. Aslında "ne bildiği şey üzerine araştırmada bulunmak mümkündür, ne de bilmediği şey üzerine; bilinen şey üzerinde araştırma lüzumsuzdur, çünkü zaten bilinir. Bilinmeyen şeye gelince, ne araştıracağı bilinmediği için araştırma olmaz" (80e).

Sokrates elentik yöntemi, bu paradoksu bizi hakikat arayışından alıkoyan ve bizi tembelliğe iten bir engel olarak görür. Ancak elentik yöntemden farklı olarak, birinci kısımdaki gibi Menon'un inandığı tanımını değil, kendi inancını ortaya koymuştur; "Ben gerçekliğine inandığım erdemi seninle araştırmaya karar verdim" (81e). O halde, muhatabın inancının sınandığı ve değillendiği erken dönem diyaloglarından farklı olarak, Sokrates Menon paradoksunun çözümsüzlüğüne karşı bu inancına dayanarak *anamnesis* yanıtını verecektir:

Tabiatın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruh da her şeyi öğrenmiş olduğundan, tek bir şeyi hatırlamakla (insanların öğrenme dedikleri budur) insan, bütün öteki şeyleri bulur. Çünkü araştırma ve öğrenme, belirsiz hatırlayıştan (*anamnesis*) başka bir şey değildir (81d).

Her bilmek, yeniden bilmektir. Yani, tanıdık ve bilinenin hatırlanmasıdır. Tek tek dağılmış parçaların çağrılarak bir araya getirilmesidir. O halde erdem öğretilemez ama öğretmeksizin hatırlamasını sağlanabilir. Sokrates'in de Menon'un kölesine yaptığı şey bu olacaktır. Sokrates, ruhun, "zaten sahip olduğu uyuklayan, bilinçli olmayan bir bilgiyi onun ruhunda uyandırır, bilincine getirir" (Koyré, 2020, s. 25). Tıpkı bilmek gibi, her doğum yeniden doğmaktır. Yani, ruh pek çok kez

yeniden doğacaktır (80c). Platon için empirik yaşamın ötesinde ve öncesinde bedenden ayrı olarak ruh ölümsüz olarak vardır.

Eğer ruh her şeyi, önceden bildiği bir başka şeyi hatırlayarak biliyorsa, hatırladığı bir şeyde diğer bütün şeyleri buluyorsa ve eğer hep yeniden doğduğu için öğrenmediği hiçbir şey kalmamışsa, ruhun bilgisinin sınırları yoktur. Platon böylelikle *anamnesis* kuramıyla, Menon'da kendisinden sonra etkili olacak bir metafizik hattı belirlemiş olur: İnsan bilgisi sınırsızdır. Platon ilk defa *Menon* diyalogunda Sokrates'i moral soruların dışına çıkartıp, büyük bir metafizik belirleme yaptırmıştır. Dolayısıyla Platon Menon'la, Sokrates'in etikle sınırlı dünyasını, ruhun sınırsızca bilebileceği bir metafiziğe doğru genişletmiştir.

Sokrates, Menon paradoksunu Gadamer'in deyişiyle “*anamnesis* miti”ni ortaya atarak çözer (1989, s. 3). Ancak bu kuram aslında bir hipotezdir (*hypothesis*). Sokrates Menon paradoksunu *anamnesis* hipotezini tanıstırarak çözmüştür. Bunu, Menon'un Sokrates'ten açıkça göstermesini istemesi üzerine, hipotezin sınanmasından biliyoruz. Sokrates, hipotezini kanıtlamak için Menon'un kölesini çağırır ve Menon'dan dikkat kesilmesini ister ki sonunda karar versin, köle Sokrates'ten mi öğrenecek, yoksa kendinden mi hatırlayacak (82b).

Menon'un kölesi, bir karenin iki katına denk gelen bir başka kare elde etmek için, karenin kenarlarını iki katına çıkarmak gerektiğine inanır. Kenarları 2 birim olan karenin iki katını elde etmek için kenarlarını 4 birime çıkarmak gerektiğini söyler. Halbuki kenarı 4 birim olan karenin alanı 16 olur, yani ilk karenin iki katı değil, dört katı bir kare elde edilmiş olur. Demek ki kenarları iki katına çıkarılan kareden, dört kat büyük bir kare elde edilir (83c). Daha sonra, aynı amaçla, 2 birim olan kenarı 3 birim (yani 1,5 katı) yapmayı dener. Kenarı 3 birim olan karenin alanı 9 olduğu için yine ilk karenin iki katına denk gelen bir kare elde edemez. Sokrates, köleye bu sanısının da yanlış olduğunu gösterir ama bir farkla; Menon'un kölesi hala “bilmiyor ama bildiğini de sanmıyor” (84b). Üstelik, bilmediğini bilmesi ya da bilmemesi onu bilmeye yöneltebilir. “Bilgisizliğini anlamasından doğan sıkıntıyı ve bilmek isteğini duymadan önce, bilmediği, fakat bildiğini sandığı (*doxa*) bir şeyi araştırmayı veyahut öğrenmeyi dener miydi?” (84c). Menon'un kölesi iki defa yanıldı. O halde şimdiden bir kareyi iki katına nasıl çıkartılamayacağını iki yolunu buldu. Bu, kölenin Sokrates'le araştırmaya koyulmadan önce anlayabileceği bir şey değildir.

Platon'un Sokratik diyaloglarında *aporia* belirir belirmez diyalog biter. Sokratik diyalogların karakteristiği çıkmazın belirmesiyle diyalogun sonlanmasıdır. Çıkmaz aslında sona gelindiğinin habercisidir (Gadamer, 1989, s. 52). Ancak burada Sokrates Menon'un kölesine soru sormaya devam eder. *Menon*'da “cehaletin

açığa vurulmasının pozitif bir değeri”, diyalogu sürdüren bir dinamiği vardır (Fine, 1992, s. 208). Sokrates, “benimle araştırmaya devam ederken, hiçbir şey öğretmediğim halde, ona neler bulduracak göreceksin” derken hipotezini göstermektedir (*demonstration*) (84d). Dolayısıyla, Menon’un paradoksu *anamnesis* hipoteziyle çözülmekle kalmaz, hipotezi gösterme yolunda anlamsız hale gelir: Menon’un iddia ettiği gibi ya biliyor ya da bilmiyor değiliz. Tersine, bildiğimizi sandığımız şeyleri bilmiyoruz ve bilmediğimizi sandığımız şeyleri aslında biliyoruz. Doğru sanılarımız ve yanlış sanılarımız var. Tıpkı bilgi gibi, doğru sanıları da doğru eyleme rehber olabilir (Fine, 1992, s. 210). Sokrates, Menon paradoksunu, başlangıç hipotezi olan *anamnesis*’i bir kuram haline getirerek çözmeye devam eder. “O halde gevşememeli, şu anda bilmediğimiz, yani hatırlamadığımız şeyleri araştırmaya, hatırlamaya çalışmalıyız” (86b). Bilmeyen de araştırmalıdır! Bilinmeyen de araştırılmalıdır!

Peki, kenarı 2 birim olan karenin alanı 4 ise, bunun iki katına denk kareyi, yani 8’lik kareyi nasıl elde edeceğiz? Sokrates köleye, iki katı istenen şeklin aynı-sından dört eşit şekil çizdirir. 2 birimlik kenarı olan dört eşit kare daha büyük bir kare oluşturacak şekilde konumlandırılır. Elimizde 16’lık bir kare vardır. Yani iki katı istenen şeklin dört katı elde edilmiştir. Bu dört karenin her biri için, her açıdan çapraz karşısındaki ötekine çizilen doğrular, tüm kareleri ikiye bölecek şekilde tam dört adet köşegen oluştururlar. Artık elimizdeki ilk karenin içinde köşegenlerine oturtulmuş ikinci bir kare vardır. 16’lık karenin tam tamına yarısı yani 8’lik kare bulunmuştur. Böylelikle Menon’un kölesi, kenarı 2 birim olan 4’lük karenin iki katını elde etmiş olur. Sokrates köleye daha önce hiç duymadığı köşegeni çizdirerek geometrik problemi çözdürür.

Sokrates, köleye bir şey öğretmediği konusunda ısrarcıdır, “bilmediği şeyler üzerinde bile insanın kendiliğinde doğru sanıları (*orthē doxa*)” vardır (85c). Menon’un kölesi ona öğretilmediği ya da hiç bilmediği için değil hatırlayamadığı için çözüme gidemez. Sık ve doğru sorularla “bilgiyi kendiliğinden bulmak, onu yeniden hatırlamak”tır (85d). Öyleyse Platon, Sokrates’i burada sofistlik bir öğretici olmaktan çok uzak, muhatabının bilgiyi yeniden elde etmesini, yani hatırlamasını sağlayan bir hatırlatıcı olarak konumlandırır. Hatırlatıcı, “rüyadaymış gibi” belli belirsiz beliren doğru sanıları yalın sorularla canlandırarak bilgiye çeker çıkarır, öğretmez (85c, 86a). O halde, ruh bilginin taşıyıcısıdır. Bu yüzden ölümsüzdür: “Öyleyse varlıkların gerçekliği her zaman ruhumuzda bulunduğuna göre, ruhumuzun da ölmez olması gerekir” (86b). Burada yine Platon’un kendisinden sonra gelecek metafizik tartışmaların konusu olacak ruhun ölümsüzlüğü, ölümsüz oluşunu varlığın hakikatini taşımasına borçludur.

Menon'a karşı Geometrik-Hipotetik Yöntem: 86c-96d

Menon, *anamnesis* gösteriminden sonra Sokratik akılcılığa ters bir şekilde, erdemin ne olduğunu bilmeden, erdemli olmayı öğreniyor muyuz, yoksa erdemli mi doğuyoruz sorusuna cevap ister. Sokrates bunun üstüne erdemin neliğini bil-meksizin nasıllığını sorgulayabilmenin bir yolu olarak geometricilerin hipotetik yöntemini kullanmayı önerir. Bu noktada hipotetik yöntemi açıklamak amacıyla *Menon*'un verili bir yüzeyin üçgen olarak bir dairenin içine çizilmesi olan ikinci geometrik problemi tanıştırlır.

Menon'da ortaya koyulan ikinci geometrik problem üzerine çağdaş yapısal realizm bağlamında alimane tartışmalar devam etmektedir. Samet Bağçe, ikinci geometrik problemi tarihi olarak yeniden kurduğu çalışmasında, problemin diyalogda çok belirsiz bir şekilde formüle edildiğinin altını çizer. Tam da bu nedenle ikinci geometrik problemin sadece hipotetik yöntemi aydınlatmak için ortaya atıldığı düşünülür. Bağçe'ye göre 86e'deki ikinci problem Sokrates'in geometri bilginlerinden ödünç aldığı ve kendi felsefesine uyarladığı hipotetik bir yöntemden ibaret değildir, aynı zamanda köşegen tanıstırarak çözölen birinci geometrik problemin tamamlayıcısıdır (2016, s. 52). Bağçe'nin iddiası önemlidir çünkü yukarıda gösterildiğı üzere, hipotetik yöntem ikinci geometrik problemle değil, birinci geometrik problemle eşzamanlı tanıştırılmıştır. Birinci geometrik sorunun köşegen çözölmesiyle, Platon'un *anamnesis* hipotezinin gösterilmesi eş zamanlıdır gerçekleşir. Öyle ki, performatik bir şekilde aynı anda hem hipotez hem de hipotetik yöntemin kendisi ispatlanmaktadır.

Sokrates'in hipotetik yöntem performansı ikinci geometrik problemde devam eder. Ne olduğı bilmediğimiz erdemi araştırmaya ancak bir hipotezle/varsayımla (*hypothesis*) başlayabiliriz. Diğer bir deyişle, erdemin öğretilip öğretilemeyeceğini ya da öğrenilip öğrenilmeyeceğini ancak bir varsayıma dayanarak düşünebiliriz:

Eğer erdem öğretilenirse (*didakton*) (ya da hatırlanabilirse), ne tür bir şeydir?

Eğer erdem öğretilenirse (ya da hatırlanabilirse), erdem bilgi (*episteme*) olması gerekir.

O halde erdem bir bilgiyse öğretilenir, başka bir şey ise öğretilemez. Sokrates'in bu aşamada argümanı şöyle devam eder:

- (1) Erdem iyiye ve faydalıysa, bilgidir.
- (2) İyilik doğuştan değildir, öğrenilir.
- (3) Erdem iyiye, doğuştan değildir, öğrenilir.

Böylelikle Sokrates erdemin bir bilgi olduğu hipotezinden yola çıkarak, öğretilebileceği sonucuna varır (89c). Erdem öğretilbiliyorsa bilgidir ve bilgiyse öğretilir. Ancak hemen arkasından, erdemin bilgiyse öğretilir olduğunu geri almaksızın, öğretilir olan şeylerin öğretmenleri ve öğrencileri olması gerektiğini söyler. Yani aynı hipotezden devam eder ancak örtük bir şekilde hipotezin kendisini sorgulamaktadır: Peki ya erdem bilgi değilse? Tam o sırada gelen Anytos’a Sokrates, Menon’la ilgili ilginç bir şey söyler. Menon, Sokrates’e “iyi bir adama yakışacak gibi evini ve devlet işlerini çevirebilmeyi, anasını babasını saymayı, onlara bakmayı, evine yurttaşları ve yabancıları misafir etmeyi”, tüm bunların erdeminin edinmek istediğini söylemiştir (91a). Sokrates bunu Anytos’a açık ederken, aynı zamanda bize erdemin öğrencisinin kim olduğunu söylemiş olur. Erdem bir bilgiyse, öğretilir. Erdem öğretilirse, onun öğrencileri olması gerekir ki bu talep Menon’dan gelmektedir. Geriye erdemin öğretmenlerinin kimler olduğunu bulmak kalır.

Sokrates, ayakkabıcılık ve hekimlik sanatlarının erbabından öğrenildiğini, erdemin kimden öğrenildiğini sorar. Anytos, erdemli olmayı parayla öğreten sofistlerin öğretmen olamayacağı konusunda Sokrates’e katılır ve yoldan çevirdiği sıradan bir Atinalıdan erdemli olmayı öğrenebileceğini söyler (92e). Sokrates de Atina’da erdemli yurttaşların bol olduğu konusunda Anytos’la aynı fikirdedir ama araştırmanın konusu erdemin aktarılıp aktarılamayacağıdır. Themistokles, erdemlerini oğlu Kleophantos’a aktarmaktan geri durmayacak kadar erdemli biriydi. Kleophantos ise babasından öğrendiği pek çok sanatın yanında babasının bilgeliğine sahip değildir. Yine benzer biçimde Aristides ve Perikles oğullarını erdemli yetiştirmek isteyecek kadar erdemli insanlardı ama en yakınlarına, oğullarına bile erdemli olmayı öğretememişlerdir. Dolayısıyla, Sokrates erdemin ne parayla ne de aktarımla öğretilebileceğinin bir kez daha altını çizerek (94e).

Anytos zengin bir kentsoyly olduğu için Sokrates’in erdemli babaların erdemsiz oğulları listesine kızar ama kızmaktan başka bir şey yapamaz çünkü vereceği bir cevabı yoktur. Sokrates ise argümanını güçlendirmiştir. Erdem, babadan oğula ya da Anytos’un savunduğu gibi *polis* yaşamı içerisinde geleneksel ya da kültürel olarak kuşaktan kuşağa aktarılabilen bir şey değildir. Bugün ya da geçmişte erdemli insanlar erdemlerini aktarmayı becerememişlerdir. Erdem, diğer sanatlar gibi, yaparak kazanılabilen bir şey de değildir. Ezcümle, erdemin öğretmeni yoktur.

Menon’a gelince erdemin öğretilmeyeceği konusunda Sokrates’e katılıyor gibi görünür ama bazen de öğretilir diye ekler (95c). Yani Menon’a göre erdem hem öğretilir hem öğretilmez. Sokrates’e göre Menon tıpkı, birbiriyle çelişik mısraları fonetik kafiyelerle bize okuyan şair Theognis gibi konuşmuştur.

Öyleyse, çelişmezlik ilkesi gereği erdem bazen öğretilabilir bazen öğretilemez diyemeyiz. *Menon* diyalogu bu noktada, erdemin tanımını yapamadığı gibi, öğretilip öğretilmeyeceği konusunda da kesin bir sonuca varamadan Menon'un çelişkisiyle sonlanmıştır. Menon, Sokrates'in diyalog boyunca gösterdiği performanstan hiçbir şey anlamamıştır. Halbuki Sokrates tanımın ne olduğunu açıklamış, köle çocuğa geometri problemi çözdürebilmiş ve Anytos'a erdemin öğretilemez olduğunu gösterebilmiştir. Menon ise tüm bunlara hiçbir aşamasında katılamamış olsa gerektir ki diyalogun en başında olduğu gibi sonunda da Gorgias'a hayranlığını dile getirmiş ve Sokrates'in sorusuna bir çelişkiyle cevap vermiştir. "Menon düşünmeyi bilmiyor: Tam olarak hakikat umurunda olmadığı için. Çünkü düşünmek, hakikati araştırmak, unutulmuş bilginin "anısını" ruhunda uyandırmaya çalışmak zor bir iştir" (Koyré, 2020, s. 31). Köle çocuğun da düşünmeyi bildiğini söyleyemeyiz ama Menon'un tersine araştırmayı ciddiye aldığını ve hakikate giden yola girdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Sokrates'in köleyle araştırmasında vardığı yerle, Menon ve Anytos ile vardığı yer aynı olmayacaktır.

Sokrates, Menon'un çelişkisine dikkat çekerken, okura hipotetik yöntemle varılan ilk sonuçla (erdem bilgiyse öğretilabilir), ikinci sonuç (erdem bilgi değilse, öğretilemez), yani erdem öğretilabilir ve erdem öğretilemez gibi hipotezlerine bağlı olarak değişebilen birbirleriyle çelişik iki farklı sonuca işaret etmiş olabilir. Geometriden ödünç alınan hipotetik yöntemle iki farklı sonuca ulaşabiliriz. Ancak burada geometriden ödünç alınan hipotetik yöntemden farklı bir yöntemle dikkat çekmek gerekir. R. G. Collingwood'a göre Platon'da yöntem kullanımına Sokrates'ten miras kalan bir kavramın gelişimi olarak bakmak gerekir. Collingwood, Platon'un *Devlet*'te matematiksel yöntemle arasına koyduğu mesafeye dikkat çeker. Matematiksel yöntemle diyalektik yöntem arasında bir karşılaştırma yapılırsa, bir noktaya kadar benzer ama bir noktadan sonra önemli ölçüde farklılaştıkları görülür ki Platon da bu farklılığı görmüştür ama *Devlet*'in altıncı kitabının sonuna kadar bu konuyla ilgili açık bir şey yazmamıştır (Collingwood, 2005, s. 12).

Matematikte hipotezden bir ilkeye değil ama bir sonuca varılır. Diyalektikte ise hipotezden, hipotetik olmayan bir ilkeye gidilir. Diyalektik araştırmada kavramlar kullanılır (*Devlet*, 510a). Yani geometri bilginleri bir üçgen, dörtgen, tek, çift varsayımlarına karşı herhangi bir argüman kabul etmezler. Bunlar birer varsayımdır; "ne kendilerine ne de başkalarına hesap vermeyi gerekli bulurlar" (*Devlet*, 510c). Tersine, üçgeni temel aldıklarında vardıkları sonucu gösterirler. Yani başta varsaydıkları şeyi ispatlanmış sonuç olarak önümüze koyarlar. Diyalektikçi ise hipotezleri, yani varsayımları başka hipotezlere varmak için değil, "bütünün ilkesi"ne ulaşmak için "atlama tahtası" olarak kullanır (*Devlet*, 511b ve

Collingwood, 2005, s. 13). Diyalektik, “en gerçek olan varlığın bilgisidir” (Elmas, 2022, s. 78). Platon, diyalektik ve matematik bilimler arasındaki farkı altıncı kitabın sonunda ayrıntılandırır:

Diyalektik yoluyla ulaşılan varlık ve kavram bilgisi, varsayımlara dayanan bilimler yoluyla elde edilen bilgilerden daha açıktır. Şüphesiz bilim konularını inceleyenler duyularını değil, düşüncelerini kullanmak zorundadırlar. Ama onları ilkeye çıkmadan varsayımlara dayanarak inceledikleri için, sence ancak bir ilkeyle anlaşılabilen olan bu nesneleri anlayamazlar. Anladığıma göre sen, geometri ve ona benzer bilimlere kavrama değil, çıkarma bilgi diyorsun. Çünkü çıkarma bilgi, sanıyla kavrama bilgi arasında ortalama bir şeydir (*Devlet*, 511c-d).

Platon’un ustalık döneminde yazdığı *Devlet*’te yaptığı bu ayrım merceğinden Menon’da kullanılan yönteme baktığımızda, kanımca hem geometrik-hipotetik yöntem hem de diyalektik-hipotetik yöntem kullanılmıştır. İlkin, Sokrates’in bir hipotez olarak tanıştırdığı ama göstererek kurama dönüştürdüğü *anamnesis* bir kavramdır. Sokrates burada diyalektik-hipotetik yöntemi kullanmıştır. İkincisi, Menon’a erdemin bilgi olduğu hipotezinden öğretilebilir olduğu sonucuna gittiği yerde Sokrates geometrik-hipotetik yöntem kullanır çünkü sonuçla hipotezin yeri değişebilir; erdem öğretilebilirse bilgidir ve erdem bilgiyse öğretilebilir. Üçüncü ve son olarak, Anytos’la girdiği araştırma da ise diyalektik-hipotetik yöntemi kullanılır — tam da *Devlet*’e savunduğu gibi matematiksel düşünmenin yapamadığı şeyi yapmış ve erdemin bilgi olup olmadığını sorgulamıştır. Ancak Sokrates’in burada vardığı erdem öğretilemez önermesi, kanımca, bir ilke olamayacak kadar olumsuzdur. Koyré’ye başvuracak olursak, evet, erdem Menon’a öğretilemez, burası kesin (2020, s. 33). Ancak onu hatırlamak isteyen birine hatırlamak için çabalayabiliriz. Bu da bir aktarımdır. Aksi halde Sokrates’in köleyle vakit öldürdüğünü düşünmek zorunda kalırız.

Sonuç

Menon, Platon’un kendi metafizik kuramının temelini oluşturan *anamnesis* kuramını ve bu kuramın iki doğal sonucu olan bilginin sınırsızlığı ve ruhun ölümsüzlüğü ilkelerini ortaya koyduğu diyalogdur. Platon, Sokratik diyalogları karakterize eden ahlaki sorgulamaları hipotetik yöntem aracılığıyla metafizik bir kurama doğru yapılandırmıştır. Dolayısıyla, *Menon*’un Sokratik diyalogların yöntemi olan *elenkhos* yönteminin de geride bırakıldığı diyalog olarak görülmesi gerekir. Platon’un *Menon*’da *elenkhos*u ikame ettiği yöntem matematiksel bilimlerden ödünç aldığını söylediği hipotetik yöntemdir. Platon *Menon*’da hipotetik yöntemle ilgili bir ayrıma gitmez. *Devlet* diyalogunda hipotetik yöntemi ikiye ayırır. Platon, *Menon*’da *elenk-*

hosa koyduğu mesafeyi, *Devlet*'te matematiğe koyar; hipotetik yöntemi geometrik ve diyalektik olarak ikiye ayırır. İşte bu çalışma *Devlet*'te yaptığı bu ayrım üzerinden *Menon*'u tekrar okuma girişimidir. Platon'a göre erdemin ne olduğunu, yani kavramsal tanımını elentik yöntemle bulamayacağımız gibi geometrik-hipotetik yolla da bulamayız. Erdemin tanımına ancak diyalektik-hipotetik yoldan ulaşabiliriz. Bu yol bir metottan fazlasıdır. Diyalog sadece Sokrates'in çabalarıyla değil, muhatabın tavrıyla da ilgilidir. Platon, insanın hakikati kendiliğinden bildiğine ve herhangi birinin—bu Sokrates bile olsa— ona bu bilgiyi vermesinin olanaksız olduğuna inanır. Başka türlü olabilen şeyler öğretilabilir ve aktarılabilir. Ancak değişmez ideaların ya da formların (*eidōs*) bilinmesi, ruhun kendi aktarımı olmaksızın bir başkasından öğrenilemez. Ruh ya kendiliğinden bilir ya da hiçbir zaman öğrenemez.

Kaynakça

- Avcı, N. (2018). Beauty and Art in Plato. *Research and Development on Social Sciences* içinde (s. 239-247). Krakow: Jagiellonian University Institute of Public Affairs.
- Bağçe, S. (2016). The Meno and The Second Problem of Geometry at 86e. *Φιλοσοφία: International Journal of Philosophy* 17 (1), 45-68.
- Collingwood, R. G. (2005). *An Essay on Philosophical Method*. Clarendon Press.
- Elmas, M. Fatih. (2022). İyiyle Dönüşmek, İyiye Dönüşmek: Platon'da İyinin Yüksekliği Üzerine Bir İrdeleme. *Dört Öge*, 21, 67-87.
- Fine, G. (1992). Inquiry in the Meno. Richard Kraut (Der.). *The Cambridge Companion to Plato* içinde (s. 200-226). Cambridge University Press.
- Gadamer, H-G. (1986). *The Idea of The Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*. (Çev. P. Christopher Smith). Yale University Press.
- Koyré, A. (2002). Galileo ile Platon. (Çev. K. Dinçer). *Bilim Tarihi Yazıları 1* içinde (s. 151-186). Tübitak Yayınları.
- Koyre, A. (2020). *Platon Okumaya Giriş: Descartes Üzerine Konuşmalar*. (Çev. K. Dinçer). Pharmakon Yayınevi.
- Kraut, R. (1992). Introduction to the Study of Plato, Richard Kraut (Der.). *The Cambridge Companion to Plato* içinde (s. 1-50). Cambridge University Press.
- Platon. (2020). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz). İş Bankası Yayınları.
- Platon. (2018). *Menon*. (Çev. Ö. Bayoğlu). Pinhan Yayıncılık.
- Platon. (1998). *Menon*. (Çev. A. Cemgil). *Diyaloglar 1* içinde (s. 136-188). Remzi Kitabevi.
- Söylemez, B. (2022). "Evet, Sokrates!"in Gölgesinde: Elenkhos Üzerine Bir Soruşturma. *Felsefe Arkivi*, 56. 29-54.
- Vlastos, G. (1988). Elenchus and Mathematics: A Turning Point in Plato's Philosophical Development. *The American Journal of Philology*, 109 (3). 362-396.
- Vlastos, G. (2009). The Socratic Elenchus: Method Is All. Myles Burnyeat (Ed.), *Socratic Studies* (s. 1-38) içinde. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511518515>.